MIRCEA

MIHĂIEŞ

„De veghe în oglindă"

E de mirare că o carte cum este ***De veghe în oglindă*** (Cartea Românească) a lui Mircea Mihăieş n-a fost scrisă mai de mult, dat fiind interesul enorm (nu numai la noi) arătat în ultima vreme jurnalului intim şi derivatelor lui. Un număr al „Caietelor critice", apărut cînd Mihăieş îşi încheiase cartea, apoi un studiu recent al lui Mihai Zamfir din ***Cealaltă faţă a prozei,*** care, de asemenea, i-a rămas necunoscut, completează foarte bine începutul "acesta de bibliografie critică românească referitoare la jurnalul intim ca gen literar. Bibliografia străină e deja vastă şi în bună parte folosită de Mihăieş în capitolul final, intitulat ***Trestiile lui Midas*** şi subintitulat ***Preliminarii la o poetică a jurnalului intim.*** Se poate schiţa şi o astfel de poetică? Rămîn sceptic şi după ce o citesc pe cea de faţă, deşi conţine ipoteze inteligente şi o orientare satisfăcătoare în materie, în orice caz, teoria nu e tocmai partea tare a cărţii, îi prefer fără să ezit analizele din eseurile care-i preced şi paginile introductive de jurnal personal, ţinut în timp ce autorul lucra la ele. Aici regăsesc întreg umorul criticului, verva lui subţire de om cultivat şi lipsit de prejudecăţi, stilul penetrant. Pentru un volum care reprezintă totuşi un debut (oricîte foiletoane critice ar lăsa în urmă), este mai mult decît suficient ca să-l putem califica drept remarcabil. Am ştiut din prima clipă că Mihăieş este unul din cei mai talentaţi critici tineri, fie şi numai urmărindu-l săptămînal în „Orizontul" timişorean. Cu ***De veghe în oglindă,*** avem o confirmare absolut eclatantă.

întorcîndu-mă la preliminariile teoretice, aş vrea să observ că succintul excurs istoric întreprins de Mihăieş m-a întărit în ideea că Antichitatea nu cunoaşte genul jurnalului intim, orice am crede despre *hypomnemata* sau despre biografiile plutarhiene. Nu sînt convins nici că „omul jurnalului intim apare abia în Evul Mediu" (cum spune Mihăieş la pagina 290); medievalul nu este încă omul jurnalului intim şi ceea ce evul de mijloc înregistrează cu titlul de jurnal este de obicei altceva, cronică sau memoriu extern. Jurnalul intim este prin însăşi natura lui un gen burghez, debutînd pe scena literaturii cu ***Diary*** al lui Samuel Pepys, fiul de croitor contemporan cu Oliver Cromwell, în secolul XVII. Intimitatea, ca şi individualismul, au pentru noi însă sensul pe care li l-a dat burghezia. Aş obiecta şi la identificarea jurnalelor de călătorie romantice din secolul XIX românesc cu jurnalul intim: ele au altă origine, dacă nu şi altă arie de răspîndire.

Desigur, C.A. Rosetti, labob Negruzzi şi Maiorescu scriu la noi primele jurnale intime (ar fi de adăugat ***Soveja*** lui Russo, în franceză şi paginile ruseşti ale tînărului Hasdeu). Cît.priveşte modestul jurnal al lui Ispirescu, el nu se adaugă acestora „în partea a doua a veacului", căci toate sînt de după 1850, cu excepţia ***Sovejei*** şi a începutului jurnalului lui Rosetti. Printre „incontestabilele vîrfuri" ale genului în secolul XX, n-aş trece pe Rebreanu; şi aş preciza că două sînt perioadele care îl cultivă insistent: aceea din anii 30 (Eliade, Şuluţiu etc.) şi aceea din anii noştri (Radu Petrescu fiind un cap de serie postbelic, el este şi singurul autor luat în consideraţie de Mihăieş în analizele lui, ceea ce dă cărţii sale un bizar aer de inactualitate, rupînd-o de efervescenţa însuşi fenomenului literar care, probabil, a generat-o). Dar ce este jurnalul intim? Răspunsul lui Mihăieş este, din păcate, cotropit de bălăriile bibliografiei pe care a consultat-o. în locul unor observaţii proprii, fie şi discutabile, parţiale prin forţa lucrurilor, se încearcă în ***Trestiile lui Midar*** o acoperire sistematică şi exhaustivă a terenului; şi, în locul unei priviri de sus, sintetice şi clare, un mers tîrîş sau chiar pe burtă. Unele afirmaţii merită să fie reţinute. Jurnalul intim ar încerca să suplinească absenţa persoanei scriitorului din operă, s-o livreze ca supliment necesar gustului public. Curiozitatea căreia el îi sacrifică diferă de aceea pentru secretele operei.- Deşi jurnalul n-are reguli şi limite, el ar fi „o promisiune neonorată" şi „un gen funerar", căci după el n-ar mai urma nimic, într-atît tinde să se identifice cu existenţa care-i dă naştere. Astfel de formulări sînt în spiritul lui Mihăieş şi totodată pline de spirit. Mai greu mi-e să înţeleg de ce era nevoie, în context, de enumerarea dificultăţilor care stau în calea autocunoaşterii. Nu cred că jurnalul este motivat esenţial de această străduinţă. Motivele lui mi se par prozaice şi pragmatice. Ar fi minunat să putem vedea în jurnal *„ dublul perfect al autorului: autobiografia sa inconştientă"* (p. 300). Insă, bănuiesc că jurnalul nu „ascunde" nici pe departe atît inconştient cît ascunde opera, fiind un produs aproape conştient (dacă nu chiar pe de-a-ntregul) şi anume al cuiva care urmăreşte să-şi creeze o aparenţă. Beatrice Didier (citată de Mihăieş) pretinde că principiul suprem al jurnalului este *autodistrucţia. E* o vorbă goală (ca toată psihanaliza invocată *â propos):* jurnalul e, tocmai dimpotrivă, o încercare de construcţie de sine; nicidecum *demascare, sinceritate* etc., ci efort de a alcătui o armură, un alibi, o explicaţie. Nu scriu jurnal ca să mă livrez, ci ca să mă justific. Dintre clasificările posibile (înşirate cîteva de Mihăieş), cea mai utilă mi se pare, cel puţin pentru jurnalul românesc, aceea propusă de Mihai Zamfir în cartea lui (de care m-am ocupat în aceste pagini nu demult).

Partea ciudată este că adoptînd în poetică punctul de vedere pe care l-am văzut, Mihăieş dovedeşte în analize exact contrariul: aproape toate jurnalele pe care le trec în revistă sînt tentative clare ale autoconstrucţiei. Nu se putea o mai meticuloasă şi strălucitoare dovadă că jurnalul este un gen pragmatic, cu o strategie conştientă, în care nu autocunoaşterea joacă principalul rol, ci crearea unei aparenţe în stare să explice personalitatea pe care opera o ascunde, sau o trădează decît eseurile despre Stendhal şi Mateiu Caragiale. Paradigma comună fiind reveiată în treacăt (p. 199), asemănarea dintre cei doi e izbitoare în cele mai mici detalii. Junele Beyle şi junele Mateiu sînt unul şi acelaşi personaj: dandy-ul arivist şi mondenul cinic. *„Capacitatea sa de a presimţi* ***ponturile*** *este extraordinară"* (p. 192), scrie Mihăieş despre Mateiu. Şi despre Stendhal: *„ Viitorul scriitor joacă, aşadar, totul pe o singură carte a parvenirii"* (op. 25). Frazele sînt interşanjabile. O strategie maiorescianã a autoconstrucţiei este lesne de observat, apoi, la Baudelaire. Mihăieş o descrie, dar nu face legătura, (în general, e de notat că el înclină spre discutarea separată, în sine, a fiecăruia dintre cele 13 jurnale avute în vedere; rareori stabileşte conexiuni şi aproape niciodată nu caută să sugereze tipologii; de nicăieri nu rezultă că ipotezele clasificatoare din capitolul de poetică au reprezentat un punct de pornire pentru jurnalele concrete sau, dimpotrivă, că ele ar fi încoronarea teoretică a demersului concret din eseuri. Tot ce poetul ***Florilor răului*** citeşte sau gîndeşte îi oferă sugestii de comportare. Deşi pur intelectual, evacuat de biografie, jurnalul lui este la fel de precis orientat în vederea formării personalităţii ca şi acela al lui Stendhal sau Maiorescu. Despre ***însemnările zilnice*** ale acestuia din urmă, Mihăieş are foarte puţine lucruri de spus: „mentalitatea de premiant" vine de la Călinescu. Mihăieş nu-l prea iubeşte pe acest Maiorescu terian şi ardelean, care are programul de lucru al lui Şincai şi se autoconstruieşte ca un robot eficace, la antipodul plăcerii care conduce de pildă pe Stendhal Spre deosebire de francez, nu se plînge că tatăl (ce reliefare raportul cu tatăl în jurnalele de autoconstrucţiet) nu-i dă suficienţi bani, ci că este el prea „cheltuitoriu"; aşa că-şi face planul de a deveni „păstrător". In aceeaşi categorie am putea include şi jurnalul lui Tolstoi, dacă acceptăm că autorul lui l-ar fi caracterizat cu aceste cuvine ale lui Mihăieş: *„ Jurnalul sînt eu, plus tot ce mi-ar fi plăcut să fiu şi nu sînt"* (p. 73). Şi pentru autorul ***Annei Karenina*** caietul de însemnări cotidiene este „şcoală", „tabelă de reguli", în care se cuprind şi proiecte de „activităţi viitoare". Nu fac decît să excerptez însuşiri care au fost deja indicate de Mihăieş. Maiorescu ar fi subscris cu siguranţă

la o frază a lui Tolstoi ca Următoarea: *„ cred că, fără să greşesc, pot stabili ca scop al vieţii mele năzuinţa conştientă către dezvoltarea multilaterală a tot ce există".* Ca şi la recomandări de felul celor în care păcătosul de Tolstoi aspiră să devină un virtuos, în schimb, programul de comportare în *le meilleur monde* este stendhalian. Moralismul tolstoian e un piston al formării de sine la fel cu filosofia maiorescianâ sau cu amoralismul stendhalian. Şi Gide a. fost „preocupat să-şi construiască o personalitate" în jurnalul său, afirmă Mihăieş (p. 97). Aceeaşi problemă cheamă aceleaşi strategii. Gide scrie, deci, ca Maiorescu sau Tolstoi: *„ Cea mai mare nobleţe a vieţii nu se obţine prin dragoste faţă de alţii, ci prin dragoste faţă de datorie".* Pot continua cu Muşii, al cărui „calcul rece", a cărui „obligaţie de respectare a unui program" sînt variante ale unei strategii de autodezvoltare. E de neînţeles de ce Mihăieş îl antipatizează pe autorul ***Omului fără însuşiri*** (ca mai înainte pe Maiorescu). In fond, dacă ne uităm cu atenţie, Muşii şi Maiorescu au acelaşi arhetip ca Stendhal, Gide sau Tolstoi. în fine, mă fac că nu observ cum portretul lui Kafka e tras binişor în direcţie musilian-maioresciană: respingînd „clişeul" tragicului exclusiv din viaţa lui Kafka, Mihăieş apasă pe „conformismul" autorului ***Procesului,*** care şi-ar fi început jurnalul *„conştient (fiind) de iresponsabilitatea lui, dacă nu umană, cel puţin funcţionărească"* şi ca şi cum ar fi vrut să consemneze în el abaterile de la această conduită autoimpusă (p. 175-l77). E vorba de o abordare întrucîtva contradictorie a problematicii jurnalului nu numai sub raport estetic, dar şi sub raport filosofic. Dacă pariul lui constant şi relevat de Mihăieş, împotriva definiţiei proprii, este autoconstrucţia, atun' i alegerea exemplelor e bună, probantă, însă nu se înţelege atitudinea discriminatoare a eseistului (mai exact, antipatiile lui).

E. Simion a notat în cronica Iui Ia carte („România literară", 30 martie) o prea mare apropiere de textele comentate. „De la un punct, scria comentatorul, cerneala criticului se confundă cu cerneala prozatorului sau poetului...". E absolut evident că eseurile din ***De veghe în oglindă*** au fost redactate pe o durată de timp ceva mai lungă, de unde o anumită eterogenitate stilistică (deşi stilul e mereu frapant, viguros şi totodată elegant). Observaţia lui Simion este perfect îndreptăţită cu privire la acele eseuri în care autorul n-are distanţă critică, procedînd mai degrabă ca un romancier. El adoptă în aceste cazuri perspectiva şi stilul scriitorului comentat, referindu-se la el aproape ca la un erou de roman şi refăcîndu-i ideile în stilul indirect liber în care romancierul reface psihologia unui personaj. Scot la nimereală un citat din eseul despre Virginia Woolf.

Cuvintele subliniate sînt pjobabil citate din jurnalul scriitoarei. Iată: *„La drept vorbind,* ***nu-şi iubeşte semenii!*** *Şi, dacă se gîndeşte mai bine, chiar îi detestă! Nu-i ia în seamă, îi lasă să* ***se prelingă*** *pe lingă ea ca nişte* ***picturi de ploaie,*** *ca pe nişte intemperii inevitabile, de care nu te poţi ascunde, dar trecătoare. Nici nu s-ar fi aşteptat la altceva, cu* ***sistemul ei nervos bizar şi dificil,*** *reacţionînd pînă şi la probabilitatea de a fi imobilizată, ca o insectă, sub luna universitarilor, neisprăviţi la care numai cînd se gîndeşte* ***îi îngheaţă sîngele în vine"*** etc. (p. 165).

Distanţa stilistică este aşa de mică încît abia dacă încap trei-patru grăunţe de relativitate şi o picătură de dezacord, adică atîta cît să percepem frazele ca dotate cu o *vagă* ironie (ce s-ar putea dovedi iluzorie, cîtă vreme n-avem un control eficient, cîtă vreme n-avem un control eficient al poziţiei). Dar există şi eseuri în care această tehnică a prozei psihologice nu pare pusă la punct - le cred mai vechi - şi în care autorul scrie cum scriu de obicei criticii, adică *din afară* şi marcînd net distanţele. De pildă, eseurile despre Stendhal, Baudelaire şi Tolstoi. în acestea ne întîlnim cu o exprimare mult mai categorică (poate nu atît de nuanţată, căci nuanţa e chestiune de mulaj intelectual, de privire de aproape), adesea concisă şi uneori chiar aforistică. *„ N-a lipsit mult ca jurnalul să rămînă doar autopsia unei neputinţe, scrie Mihăieş despre Stendhal. Din fericire, i-a fost dat să reprezinte şi altceva. Prima treaptă a înălţării spirituale... "* (p. 40). Şi încă: *„ Viaţa lui Stendhal pare o continuă reabilitare a făţărniciei. Codul său comportamental ar fi făcut să sucombe de ruşine pe orice Bayard, cavaler fără frică şi prihană "* (p. 31).

Sau: *„ Lecţia lui Tolstoi constă în iluzia că un rău identificat e un rău vindecabil"* (p. 85). Deosebirea stilistică este limpede şi traduce o deosebire de atitudine. Dacă mi se îngăduie afirmarea unui gust, o prefer pe cea de a doua.

Orjce ar fi, cartea se citeşte cu maximă curiozitate intelectuală şi reprezintă un debut care nu e deloc unul de serie.

(România literară, nr. 32, 1989)